

суспільство, людей, стосунки між ними, їх культуру, смаки, спосіб мислення []. А відтак архітектурні об'єкти виступають засобами комунікації між людьми різних поколінь, виховують та репрезентують смаки, естетичні ідеали, формують просторове мислення.

Саме естетичне виховання шляхом ознайомлення з кращими зразками матеріальної та духовної культури дозволяє формувати систему життєвих цінностей людини, розвивати уяву, отримувати естетичну насолоду від споглядання творів мистецтва.

Потужним є вплив історико-культурної спадщини і на пошук та формування ідентичності, приналежності до відповідного культурного середовища.

Зокрема, прояв інтересу до об'єктів історико-культурної спадщини, зосереджених на певній території, дозволяє її мешканцям заглибитися у минуле свого населеного пункту, дізнатися про процеси, які тут відбувалися, події, що зумовлювали створення тієї чи іншої пам'ятки, зрозуміти зв'язок між минулим і сьогоденням. Тобто, історико-культурна спадщина пов'язана з історичною пам'яттю та спонукає до більш глибокого вивчення власної історії, історії своєї громади.

Як зазначає П.В. Вербицька, історико-культурні пам'ятки як надбання людства сприяють становленню молодшої особистості, її духовному розвитку, формуванню сталого почуття приналежності до місцевої спільноти [3,с.107].

Тобто, споруди, комплекси, визначні місця, розташовані на території окремого міста сприяють формуванню не лише національної, але й локальної ідентичності, підштовхують до усвідомлення людиною себе як жителя визначного/відомого/історичного населеного пункту. Така ідентичність яскраво проявляється під час перебування особи за межами свого міста та розкривається через прагнення позиціонувати себе як представника відповідної громади, представляти її цінності, надавати оціночні судження, описи рідного міста, його своєрідну промоцію та рекомендацію до відвідання.

Через емоційне сприйняття навколишньої дійсності здійснюється формування переконань, поглядів жителів відповідної громади, які згодом стають основою їх поведінки, їхньої громадської та суспільно-корисної діяльності у полікультурному середовищі. Така поведінка згодом передається від одного покоління до іншого, формує традиції шанобливого ставлення до здобутків національної культури.

Виховний потенціал історико-культурної спадщини міста розкривається не відразу. Для цього необхідні зусилля багатьох жителів громади – педагогів, краєзнавців-дослідників, представників органів місцевого самоврядування, громадських організацій, засобів масової інформації тощо. Кожен з них може розкрити окрему грань, властивість історичних та культурних пам'яток, що дозволяє в сукупності здійснити максимально глибокий позитивний вплив на людину та суспільство.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про охорону культурної спадщини – Закон України від 24.02.2016 №1805-III: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>
2. Ничкало С.А. Мистецтво архітектури: виховний потенціал / С.А. Ничкало [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lib.itta.gov.ua/5487/1/Nychkalo_2013
3. Вербицька П.В. Виховний потенціал дослідження полікультурної спадщини в інформаційну добу / Поліна Василівна Вербицька // Інформаційні технології і засоби навчання. – Т.51. – №1 – 2016. – С. 103 – 109.

Чернобай Юрій Миколайович

доктор біологічних наук, професор

Державний природознавчий музей НАН України

м.Львів yuchor@smnh.org

ФРАГМЕНТИ ПРИРОДИ У СКЛАДІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ МІСТА

Людина, як і суспільство, поза цивілізаційних чинників, поза культурою, існувати не може. В гуманітарному просторі визначають два прояви культури – культура людини та культура природи [9]. З природничих позицій таке зіставлення радше художнє, ніж наукове, Культура спирається на певні засади свідомості, це завжди усвідомлене, штучне втручання у

перебіг довгільних процесів. Проте, в рамках гуманітарних вартостей, де мають місце неформальні критерії естетики, моралі, гармонії, традиції тощо, концепція «двох культур» може трактуватись як робоча версія у дослідженні впливу природної матриці на формування специфічних властивостей соціуму, які об'єднані поняттям «культура».

Урбоекосистема [8] – це штучно фрагментоване природне середовище, яке становить мережу фрагментів з різним ступенем «окультурення», або гемеробності [6]. Мережа фрагментів природи в урбоекосистемі м. Львова становить широкий гемеробний спектр – від квазіприродних оселищ парку «Знесіння» чи Стрийського парку до суцільно окультурених територій парку ім.І.Франка, ботанічних садів університетів, а також розпорошених по місту скверів, які нажалі зникають за умов безконтрольного свавільного землекористування. Окремого зазначення заслуговує гемеробний комплекс р. Полтви, яка хоча й перетворена на каналізаційний колектор, але має цілком натуральні витоки й абсолютно природне річище поза теренами міста. Усі ці об'єкти знаходяться на різних ступенях екосистемної організації, здатності на самопідтримання чи резистентності, але їх функції перебувають під постійною загрозою деградації.

Прикладів успішного протистояння зростаючій фрагментації природного середовища майже не існує. Подолання урбаністичної дисгармонії структур можливе лише через раціональну комунікацію (певний діалог), що й моделюється в іпостасі хронотопу («діалогу двох культур» [1]. Отже, позиція культури природи, у межах гуманітарного сприйняття, несе певне методичне навантаження, рівно як і критикована не один раз «екологія культури» [3]. Природна складова є невід'ємною частиною міського середовища, впливаючи на його просторові та функціональні особливості. Природні компоненти чинять не аби який вплив на функціональне, психофізичне, естетичне, емоційне тощо, сприйняття існуючого феномену соціокультурного простору міста. Місто виникло на місці природних лісових, степових чи лучних екосистем, компоненти яких (грунт, рослини і тварини), будучи редукованими чи антропогенно трансформованими ввійшли до складу міської соціосистеми. Між містом і природним середовищем відбувається потужний речовинно-енергетичний обмін (пересування органічних і мінеральних продуктів, повітря, тварин та мікроорганізмів, виробничих відходів). На думку одного з фундаторів європейської стратегії охорони природи Я.-Г.Павліковського, «...культура вийшла з природи і довго носила на собі її ознаки; згодом обернулася проти неї. А коли під новомодним гаслом «охорони» знову намагатиметься з нею примиритись, то під впливом цього натиску відновлена природа вже не буде тою, якою була здавна: вона буде неодмінно нести у собі особливості творинь культури. Тільки, маємо надію, не тої культури філістерської і варварської, яка з любові до природи зробила собі модну сукню або трактує її як засіб нових спекулянтських зисків, але культури справжньої, внутрішньої культури Духа і серця. Гасло повернення до природи – це не гасло зречення культури – то гасло боротьби культури справжньої з псевдокультурою, то гасло боротьби за найвищі культурологічні чесноти» (*перекл. авт.*) [13, - с.100]. На цивілізаційний (системний, просторовий) зв'язок соціуму та природи спирається й сучасна парадигма культури, розуміючи її як «...величезне цілісне явище, котре робить людей, що мешкають у певному просторі, із пересічного населення - народом, нацією. У поняття культури мають входити і завжди входили релігія, наука, освіта, моральні і етичні норми поведінки людей і держави» [9, с.173 – 186]. Оцінюючи триаду «людина-культура -природа», «...маємо всі підстави твердити, що людина задовільняє свої духовні й матеріальні потреби винятково через засоби культури. Будь-які спроби задовільнити свої потреби в обхід культури перетворює людину не на дикуна, не на звіра, а на чудовисько, у кращому випадку на елементарного невігласа, бо людський образ створюється не через морфологію, а через культуру» [10, с. 5]. Отже, відсутність діалогу, тобто не додержання принципу хронотопу, спричиняє патологічні наслідки як для природи, так і для людини.

Об'єктивно, хронотопи природничого музею, як і будь якого іншого музею [11] зперебувають у системі гуманітарного простору міста [4]. Тому має бути певна відповідність їх організації та функціонування до існуючих у цьому просторі комунікативних зв'язків та суспільних механізмів управління [7]. За твердженням Т.І.Возняка, місто «...рішуче та безкомпромісно облаштовує простір та час під свої потреби. На відміну від «села», що є компромісом людини та природного простору і часу, природного хронотопу, місто творить

свої, концентровані, стиснуті простір та час – свій, більш пристосований для людини, чи більше нею перетворений, урбанізований хронотоп»

[2, с.11]. Така технократична думка досить поширена і спричинена сучасним ставленням людини до природи як до ресурсу. Проте, все більш очевидним стає факт, що найбільших успіхів урбоекологія досягла не через трансформацію середовища, а шляхом змін у поведінці людини, її адаптації до законів природи. Отже, у місті природний компонент посідає системну відповідність у складі міського хронотопу. Тоді він здатний відповідати потребам міських інституцій та виконувати інституціональні функції, зокрема й культурологічні. В якості ключового елемента міської структури, хронотоп набуває аксіологічної ваги, даючи інтегральну репрезентацію міста як феномена культури. Просторово-часова матриця міста обумовлює особливості розвитку і функціонування міської громади, визначає процеси взаємодії, завдає форму і змістовну наповненість процесів ідентифікації і соціалізації.

Конструктивний вплив концепції хронотопу полягає у поєднанні параметричних критеріїв матеріальних об'єктів з непараметричними (психофізичними) смисловими критеріями у єдиному гуманітарному просторі міста. За формулюванням «Хартії живих міст», живе місто – це стійке місто, яке має відповідати певним критеріям, зокрема таким, як участь громадян в управлінні містом та прийнятті ключових рішень. Базовим пунктом документу є критерій гармонії з природою, визнання пріоритету природоохоронної діяльності, політики заохочення і прагнення до мінімізації викидів, пріоритет громадського транспорту і обмеження приватного, гармонійного використання ландшафтних, водних, лісових ресурсів для містобудівного розвитку [12]. Процес оздоровлення та модерація міського розвитку в соціокультурному просторі спирається на «...природну інфраструктуру - ієрархічну систему елементів природного оточення, органічно включених у штучно створювану людиною середу на різних рівнях організації - від дерева до паркових просторів, що зникаються з ареалами неурбанізованих територій» [5, с. 244-245].

Зростання ролі музею в соціокультурному просторі міста, регіону проявляється в його комунікативній функції через створення спеціальних позамузейних і внутрішньомузейних структур. Розвиток міжмузейного єдності перетинається з виникненням і стрімким зростанням міжмузейного інформаційного простору. Новітньою формою подолання "замкнутості" музею як соціального інституту стає формування електронного інформаційного простору. Об'єктне споживання інформації відходить на другий план, а регулярний відвідувач музейного сайту стає суб'єктом музейного хронотопу. Консенсус гуманітарних і соціальних наукових критеріїв у стінах музею усуває дисциплінарну ієрархію, спричиняє появу методологічних уніфікацій. Музей має забезпечити цілісність бачення досліджуваних феноменів, об'єктів і багатовимірність їх тлумачень, як системний елемент соціоекологічної структури міста.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике / Бахтин М.М. // Вопросы литературы и эстетики. : Сб. — М.: Худож. лит, 1975. — С. 234-407.
2. Возняк Т. Філософічні ессе, / Возняк Т. / – К.: Вид-во Дух і Літера, 2016. – 590 с.
3. Голубець М. А. Середовищезнавство (інвайронментологія)./ Голубець М. А./ - Львів: «Манускрипт», 2010. - 176 с.
4. Гранкина Е.А. Гуманитарное пространство города: хронотоп, институты, «гении места»./ Гранкина Е.А./ Дисс. на соиск. уч. степ. канд. культурологии, - Самара, 2016. - 165 с.
5. Гутнов А.Э. Эволюция градостроительства / Гутнов А.Э./ М.: Стройиздат, 1984. — 256 с.
6. Клауснитцер Б. Экология городской фауны : Пер. с нем / Б. Клауснитцер/ – М. : Мир, 1990. – 246 с.
7. Коритнянская В. Г. Музей в городской среде: взгляд с точки зрения экологии / Коритнянская В. Г./ – С.-Пб ун-т, - ж. Вопросы музеологии, 2015, 1 (11) , - С.81- 86.
8. Кучерявий В. П. Урбоекологія /В.П. Кучерявий/. Львів : вид-во Світ, 2001. 440 с.
9. Лихачёв Д.С. Культура как целостная динамическая среда / Лихачёв Д.С // Очерки по философии художественного творчества. - СПб.: Блиц, 1999. - С. 173 – 186.

10. Межжерин В. А. Людина Екологічна / Межжерин В. А. // «Дзеркало тижня» №32, 22 серпня 2001- Режим доступу http://gazeta.dt.ua/ENVIRONMENT/lyudina_ekologichna.html
11. Посацький Б. Музей у просторі міста / Б. Посацький // Досвід та перспективи розвитку міст України. - 2013. - Вип. 24. - С. 79-86. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dprmu_2013_24_11
12. Проблемы дизайна. (Под. ред. /Л. Глазычева).- М.: Союз дизайнеров России, 2003. — 256 с.
13. Pawlikowski J.- G. Kultura a natura / Pawlikowski J./ – Łódź: "Obywatel", 2010. – 140 s.

*Чобітько Оксана Миколаївна
Зайцева Вікторія Олександрівна
старші наукові співробітники*

*наукового відділу моніторингу та оренди нерухомих пам'яток
Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, м. Київ.
vita_zaitseva@ukr.net*

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО МІСТА (НА ПРИКЛАДІ ЦЕРКВИ НАД ЕКОНОМІЧНОЮ БРАМОЮ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ)

Проблема збереження в автентичному вигляді об'єктів історико-архітектурної спадщини набула сьогодні міжнародного значення, причому особливо помітною вона є в тих країнах, де не виконується в повному обсязі пам'яткоохоронне законодавство. Незважаючи на те, що Україна приєдналася до міжнародних пам'яткоохоронних організацій і ратифікувала міжнародні правові документи в галузі охорони та реставрації пам'яток ситуація в пам'яткоохоронній і реставраційній галузях залишається критичною. Не виконуються правила забудови в охоронних зонах, з'являються об'єкти несанкціонованого будівництва, нищаться пам'ятки для того, аби звільнити місце під нові хмарочоси. Основні проблеми, пов'язані з реставрацією пам'яток, стосуються насамперед неправильної експлуатації історичних будівель. Руйнування об'єктів спричиняють не лише агресивний вплив атмосферних чинників, значний вік будівлі, а й недбале ставлення до пам'ятки і недотримання її в належному технічному стані [7, с.106]. Як наслідок – відбувається замокання основ і фундаментів, стін, конструкцій даху і покрівлі, руйнується гідроізоляція, з'являються тріщини в надземній частині будівлі, нищиться монументальний живопис.

Церква Всіх Святих – яскравий зразок українського козацького бароко, є невід'ємною складовою ансамблю Києво-Печерської лаври, акцентуючи його з боку Економічної брами. (рис. 1) Побудована одночасно з монастирськими мурами в 1696-1701 роках на кошти гетьмана І.Мазепи, вона разом з прилеглими кам'яними мурами створює єдиний монастирський оборонний комплекс кінця XVII століття. В I пол. XVIII ст. до головної споруди зі східної сторони, на місці частково розібраної монастирської стіни, добудовується новий об'єм ризниці. До цього ж періоду відноситься і будівництво галереї та сходів з південно-західної сторони головного об'єму та прилеглих з південно-західної сторони двох приміщень. Церква цегляна, двоярусна, хрещата, має струнку просторово-пірамідальну композицію, що ґрунтується на плані рівно кінцевого хреста, завершується грушоподібними банями. Вхід до храму влаштовано з півдня від воріт через аркаду, що тримається на чотирьох колонах романського типу. (рис. 2) З аркади до храму веде коридор із склепінчастою коробковою стелею та крутими дерев'яними сходами. Архітектурно-декоративне оздоблення фасадів, яке за своїми стильовими характеристиками відноситься до періоду українського бароко, виконано в цеглі та тиньковане. Внутрішнє живописне убранство храму за свою історію змінювалось неодноразово. Сучасний живопис інтер'єру церкви завершено у 1906 році учнями лаврської іконописної школи під керівництвом І.Іжакевича [6]. Розписи, виконані *alla prima* в техніці олійного живопису по тиньку, характеризуються вільною манерою живописного мазка та вирізняються різноманітною кольоровою гамою.